

УДК 331.101.3:334.7(477)

Проданова Л.В.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та бізнес-адміністрування,
Черкаський державний технологічний університет

Котляревський О.В.

науковий співробітник
ДП «Наукова спілка Донбасу»

ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ІНКУБУВАННЯ БІЗНЕСУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті досліджено теоретико-методологічні основи формування мотиваційного механізму активізації підприємницької діяльності. Обґрунтовано тезу, що розвиток підприємництва можливий лише за наявності необхідної інфраструктури підприємницької діяльності та ефективного механізму мотивації підприємництва. Як один з важливих елементів сучасної інфраструктури розвитку національної системи підприємництва розглядається бізнес-інкубатор. Зазначено, що для підвищення конкурентоздатності суб'єктів вітчизняної економіки необхідно синтезувати інструменти активізації і мотивації підприємництва з інструментами розвитку інфраструктури та системою взаємозв'язків між суб'єктами. Усвідомлення сутності мотивацій, мотиваційного механізму, чинників його розвитку, принципів дає змогу розробити концепцію ефективного механізму розвитку підприємницької діяльності в національній економіці.

Ключові слова: мотив, мотиваційний механізм, підприємницька діяльність, інкубування бізнесу, розвиток підприємництва.

ИССЛЕДОВАНИЕ МОТИВАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК УСЛОВИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ИНКУБИРОВАНИЯ БИЗНЕСА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Проданова Л.В., Котляревский А.В.

В статье исследованы теоретико-методологические основы формирования мотивационного механизма активизации предпринимательской деятельности. Обоснован тезис, что развитие предпринимательства возможно только при наличии необходимой инфраструктуры предпринимательской деятельности и эффективного механизма мотивации предпринимательства. В качестве одного из важных элементов инфраструктуры развития национальной системы предпринимательства рассматривается бизнес-инкубатор. Отмечено, что для повышения конкурентоспособности субъектов национальной экономики необходимо синтезировать существующие инструменты активизации и мотивации предпринимательства с инструментами развития инфраструктуры и системой взаимосвязей между субъектами. Осознание сущности мотивации, мотивационного механизма, факторов его развития, принципов дает возможность разработки концепции эффективного механизма развития предпринимательской деятельности в национальной экономике.

Ключевые слова: мотив, мотивационный механизм, предпринимательская деятельность, инкубирование бизнеса, развитие предпринимательства.

RESEARCH OF MOTIVATIONAL MECHANISM OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY AS A CONDITION OF EFFECTIVE BUSINESS INCUBATION IN THE NATIONAL ECONOMY

Prodanova L., Kotliarevsky O.

The article examines theoretical and methodological bases of formation of motivational mechanism of revitalizing entrepreneurial activity. The thesis is substantiated that entrepreneurship development is only possible in the presence of the necessary infrastructure for entrepreneurial activity and efficient motivational mechanism of entrepreneurship. As one of the important infrastructure elements of national entrepreneurship system development a business incubator is considered. It is noted that in order to improve the competitiveness of national economy actors it is required to synthesize existing instruments of revitalization and motivation of entrepreneurship with infrastructure development tools and system of interrelations between subjects. Awareness of the essence of motivation, motivational mechanism, factors of its development, principles makes it possible to develop an efficient mechanism of entrepreneurial activity development in the national economy.

Keywords: motive, motivational mechanism, entrepreneurial activity, business incubation, entrepreneurship development.

Постановка проблеми. Процес становлення підприємництва в Україні супроводжується інституціональними трансформаціями, що протікають суперечливо, супроводжуються низкою негативних соціально-економічних наслідків. Динаміка економічних показників підприємницького сектору в економіці України характеризується низьким рівнем процесів капіталізації, інвестування та інноваційних технологій, які відбуваються як в сегменті малого, так і в сегменті загального підприємницького середовища.

Головним напрямом розв'язання проблем становлення підприємництва в сучасних умовах визначено сприяння розвитку малого і середнього підприємництва. Одним з основних шляхів і способів вирішення проблем визнано сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, зокрема в результаті створення бізнес-інкубаторів [1]. Нині наявна концепція розвитку підприємництва зовсім не охоплює сектор великих підприємств національної економіки. Проте успішне виконання національних соціально-економічних програм можливе лише за умови залучення фінансових та матеріальних ресурсів корпоративного бізнесу із використанням потенціалу малого та середнього підприємництва.

Важливу роль в активізації підприємництва відіграє мотиваційний механізм підприємницької діяльності. Проте, на жаль, загальна методологія й система важелів та інструментів активізації підприємницької діяльності не є цілісною й не забезпечує підвищення конкурентоспроможності вітчизняних економічних суб'єктів. Для підвищення конкурентоздатності суб'єктів вітчизняної економіки необхідно синтезувати наявні інструменти активізації і мотивації підприємництва з інструментами розвитку інфраструктури та системою взаємозв'язків між суб'єктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти означеної проблеми досліджено у наукових працях Л. Безчасного, З. Варналія, В. Гейця, А. Гриценка, С. Дзюбика, В. Длугопольського, Л. Дмитриченко та інших вітчизняних вчених. Проблеми підвищення ефективності діяльності засобами мотивації знайшли відображення в дослідженнях Д. Богині, В. Грішної, А. Колота, Л. Лутай, М. Семикіної, О. Ястремської та інших вітчизняних і російських вчених, в роботах яких розглянуто різні аспекти мотиваційних процесів в економічній системі. Механізми стимулювання та мотивації господарської діяльності суб'єктів підприємництва досліджували Ф. Важинський, М. Мироненко, В. Смиричинський, І. Ясіновська та інші науковці. Натомість низка питань, пов'язаних із дослідженням мотивації підприємницької діяльності і розробкою

заходів щодо її розвитку, недостатньо розкриті у науковій літературі, що обумовило актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження мотиваційного механізму активізації підприємницької діяльності як необхідної умови створення інституціональної основи підприємництва в сучасних умовах національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведене дослідження дає змогу констатувати, що механізм мотивації економічної діяльності – це, по-перше, діалектична сукупність взаємообумовлених, взаємозв'язаних і цілеспрямованих економічних інструментів, важелів і чинників, методів і форм спонукання людей до праці, а також узгодження інтересів економічних суб'єктів; по-друге, складний комплекс економічних, соціальних, психологічних, моральних та інших чинників, що є спонукальними мотивами до підприємництва.

Мотиваційний механізм підприємництва, обумовлений певним рівнем продуктивних сил і виробничих відносин, є продуктом історичного розвитку. В країнах з розвинутою економікою мотиваційний механізм різко змінюється під дією щонайменше двох факторів: по-перше, зростання добробуту забезпечило такий рівень життя значної частини населення, що прагнення до удосконалення власної особистості стало домінувати в системі цінностей людини; у свідомості людини формується бажання самостійної підприємницької діяльності, отже, одним з видів мотивації праці стає мотивація підприємництва; по-друге, розвиток підприємництва вимагає засвоєння все більшої кількості інформації, викликає потребу в постійному підвищенні рівня освіти, кваліфікації й перетворює цей процес на мету трудової діяльності.

Одним із ключових чинників складного соціально-економічного становища в Україні є зруйнований господарський механізм, зокрема механізм мотивації праці, а також відхилення від концепції трудової вартості, що негативно вплинуло на рівень свідомості більшої частини працівників і виявилось у відчуженні праці в суспільному виробництві. Разом з нерозвинутою інституціональною системою та несприятливим податковим середовищем це обумовило гальмування розвитку підприємництва.

В науковій літературі існує безліч суперечностей щодо розуміння елементів мотиваційного механізму. Саме тому немає чіткого визначення самої мотивації як явища. У більшості наукових досліджень як минулого, так і сучасного періодів мотивація розглядається як складовий елемент системи аналізу та розробки засобів стимулювання праці. Виходячи з базисних підходів до проблеми, можна виокремити дві наукові школи [2]: одна досліджує проблеми мотивації праці найманих працівників; об'єктом дослідження другої є мотивація трудової діяльності загалом.

Еволюція дослідження трудової мотивації привела до вживання науковцями таких термінів, як, зокрема, «мотив», «мотивація трудової діяльності», «мотивація праці», «мотивація персоналу». «Мотив» у перекладі з латинського слова “*move*” означає «приводити до руху, штовхати». Тобто мотив – це причина, що спонукає до певних дій, довід на користь чогось.

Мотив є суб'єктивним явищем, усвідомленням вчинків, які у кінцевому підсумку перетворюються на постановку цілі, що спонукає людину до дії внаслідок трансформації зовнішнього фактору (стимулу) [3, с. 294]. Слід погодитись з думкою про те, що першоджерелом мотиву є потреби.

Мотив – це трансформована й конкретизована потреба. На основі однієї потреби зазвичай виникає ціла сукупність мотивів. З другого боку, схожі мотиви можуть відповідати різним потребам. Звідси випливає, що мотиви – це внутрішні усвідомлені або неусвідомлені спонукання людини до діяльності, пов'язаної з прагненням задовольнити свої потреби.

Мотив як внутрішнє прагнення людини необхідно відрізнити від зовнішніх прагнень – стимулів, тобто методів впливу на трудову поведінку робітників через їх мотивацію. Необхідно підкреслити, що мотиви завжди повинні відповідати стимулам (матеріальним і моральним), у крайньому випадку вони мають відповідати їх об'єктивованій структурі.

Мотивацію слід розглядати у двох аспектах: перший пов'язаний із самим процесом трудової діяльності працівників і є складовим елементом у системі стимулювання як засобу до ефективної праці; другий пов'язаний з процесом пошуку сфери і форм прикладання праці особою та залежить від її здібностей, навичок, кваліфікації тощо. За певних умов основу мотивації можуть становити як інтереси, ціннісні орієнтації, соціальні очікування, так і адміністративні рішення, стимули.

Мотиваційний механізм формується під впливом політичних, економічних та соціально-психологічних факторів протягом певного часу.

Для сучасного розуміння сутності підприємництва важливим є поняття «підприємницька активність», що містить дві складові. З одного боку, це діяльність як система дій, спрямованих на реалізацію конкретної мети, а з іншого – це поведінка як зовнішній вияв процесу залучення цих дій у практичній діяльності (підприємницька поведінка). Підприємницька активність – це комплекс дій та поведінкових виявів, що відображають особистісні прагнення та можливості людини у реалізації своїх задумів.

Винятково важлива роль мотиваційного механізму у функціонуванні економіки обумовлена тим, що він має одночасно та однаково ефективно виконувати низку суспільно значущих функцій. Функція мотиваційного механізму – це його призначення і роль як складової сфери практичної діяльності з узгодження і реалізації інтересів головних суб'єктів соціально-трудова відносин – найманих працівників і роботодавців. Функціями мотиваційного механізму є стимулююча, відтворювальна і регулююча.

Виділяють декілька мотиваційних принципів підприємницької діяльності. Основний з них – принцип споживання. Виробництво заради споживання відповідає людській сутності. Мотиваційний принцип лежить в основі системи матеріальних інтересів, яка включає відповідні мотиви, такі як, зокрема, максимізація прибутку, накопичення капіталу, розширення ринків збуту. Всі мотиви цього порядку об'єднані одним інтересом – матеріальним, власністю в усіх її видах і формах. Це дає підставу вважати названий принцип базовим. На його основі можливо створити систему мотивів, яка постійно буде приростати, видозмінюватися відповідно до того, як змінюватиметься саме виробництво. Грунтуючись на аналізі мотиваційних концепцій, можна припустити ще один інтеграційний принцип – принцип активності. Загальною ознакою для мотивів цього порядку служить те, що джерело мотивації знаходиться в психології особистості, закладеній в самій людині. Третім основоположним принципом мотивації підприємницької праці є принцип надійності.

Мотиваційну поведінку можна формувати. Процес формування мотивації до підприємництва складається з конкретних етапів, які у своїй послідовності і комплексності утворюють систему спонукальних чинників впливу на економічну поведінку індивіда за певних умов. Алгоритм формування мотивації до підприємництва представлено на рис. 1.

Вирішення проблем розвитку підприємництва в Україні має враховувати сучасний стан національної економіки. Сучасний стан вітчизняної системи підприємництва свідчить про незбалансованість підприємницького сектору. Спостерігається тенденція до зменшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності. Якщо в 1991–2008 роках підприємницький сектор національної економіки України кількісно виріс майже у 12 разів, то протягом 2010–2014 років кількість суб'єктів господарювання значно зменшилась: середніх підприємств – на 24,19%, або на 5 077 одиниць; малих підприємств – на 9,13%, або на 32 643 одиниці; великих підприємств – на 15,19%, або на 89 одиниць. Аналогічна тенденція спостерігається для суб'єктів господарювання – фізичних осіб. Їх кількість зменшилась на 11,83%, або на 213 958 осіб. Станом на 1 січня 2013 року у структурі суб'єктів вітчизняного підприємництва за розміром підприємств частка малих підприємств становила 94,3%, середніх – 5,5%, а великих – 0,2%. Проте майже 85% ВВП забезпечує саме великий бізнес [4].

Рис. 1. Алгоритм формування мотивації до підприємництва

Джерело: розроблено О. Котляревським

Фахівці вважають, що процес реструктуризації багатьох великих підприємств став основним поштовхом до зростання інтенсивності взаємодії малого і великого бізнесу. У результаті виникли різноманітні форми коопераційних зв'язків великих і малих підприємств [5, с. 291]: інтрапартнерство, суть якого полягає у формуванні відносин, що виникають на підставі створення при великих підприємствах малих підприємницьких структур (часто тимчасових) для реалізації певної мети, необхідної для покращення технічного рівня великого підприємства; інкубаторство – «вироснування» малої фірми, надання різноманітної допомоги на етапах її становлення (приміщення, устаткування, надання інформаційних та консалтингових послуг); сателітна форма, що передбачає організацію малих фірм-сателітів (дочірніх фірм), які забезпечують родинні зв'язки з материнськими компаніями; економічний симбіоз – союз малого і великого підприємств (бізнес-партнерів), який взаємовигідний для обох сторін, а величина ефекту від спільної діяльності більша за суму ефектів окремо діючих підприємств (за рахунок ефекту синергії). Змістом перелічених форм є інтеграція (переплетіння) функціональних сфер діяльності різних за розмірами підприємств.

Враховуючи зазначене, слід підкреслити, що мотивація підприємницької діяльності повинна забезпечувати активізацію середніх та малих підприємств, а також охоплювати усю систему підприємництва. Адже успішне вирішення національних проблем розвитку підприємництва можливе лише за умови залучення фінансових та матеріальних ресурсів корпоративного бізнесу із використанням потенціалу малого та середнього підприємництва. За таких умов підвищується ефективність і процесу інкубування малого та середнього бізнесу.

В табл. 1 узагальнено місію, мету, завдання та функції інкубування підприємництва і бізнесу.

Однією з найважливіших проблем «вироснування» є фінансування цього процесу. У зв'язку з цим розрізняють декілька моделей інкубування: європейську, коли процес здійснюється на кошти від грантів, місцеві або державні кошти (зазвичай робочий простір, наставництво та інший супровід надаються безкоштовно); американську – кошти надаються приватними інвесторами (бізнес-ангелами), венчурними фондами; симбіотичну – за рахунок об'єднання зусиль (і коштів) різних організацій, які в бізнесі мають різні цілі, але знаходять для себе користь від конкретного проекту.

Процес інкубування безпосередньо відбувається в бізнес-інкубаторах, які фактично є «підприємствами, чийм бізнесом є процес «інкубації» підприємств» [6, с. 17], тобто бізнесу. Окрес-

лення видів діяльності бізнес-інкубаторів дає змогу додатково конкретизувати сам процес «вирощування» підприємств.

Основні види діяльності бізнес-інкубатора (про деякі з них вже йшлося вище): надання необхідних площ (виробничих, офісних, складських, лабораторних) та оргтехніки на доступних (пільгових) умовах; професійне консультування (у сфері бухгалтерського обліку, діловодства, адміністративної, кадрової роботи); навчання робітників і керівників підприємств, бізнесменів; забезпечення доступу до фінансових ресурсів (через системи грантів, кредитної кооперації, залучення іноземних інвестицій) і ресурсів інформації; підготовка бізнес-планів, проведення маркетингових досліджень, просування продукції; формування коопераційних мереж і обслуговування сільових потреб тощо.

За результатами проведеного дослідження авторську концепцію мотиваційного механізму розвитку підприємництва в національній економіці України можна представити таким чином (рис. 2).

Дослідження та систематизація наукових підходів до обґрунтування напрямів державної підтримки підприємництва в умовах різних моделей економічного розвитку та специфічних національних особливостей дали змогу визначити сукупність механізмів державної підтримки малого бізнесу: нормативно-правового, фінансово-кредитного, ресурсно-збутового та інформаційно-методичного.

Таблиця 1. Концептуалізація інкубування підприємництва та бізнесу в сучасній економіці

Місія інкубування бізнесу	створення привабливого підприємницького середовища, а водночас і стимулювання економічного розвитку країни, регіону, галузей; просування підприємництва як засобу економічного розвитку
Мета реалізації ідеї бізнес-інкубування	забезпечення сприятливих організаційно-економічних умов для розвитку бізнесу (переважно малого і середнього), підвищення конкурентоздатності підприємств і компаній на ринку шляхом надання всебічної допомоги підприємцям на всіх стадіях організації і функціонування підприємств, сприяння формуванню і розвитку системи інститутів підтримки бізнесу
Завдання інкубування	надання підтримки суб'єктам підприємницької діяльності, які розпочинають власний бізнес, з метою спрощення, полегшення та прискорення входження його в ринок і досягнення бажаного (підприємницького) результату; розвиток регіонів на основі надання підтримки бізнесу, представникам якого складно адаптуватися до умов наявного конкурентного середовища; прискорення успіху розвитку підприємництва через надання ряду ресурсів і послуг із підтримки бізнесу, створених чи організованих інкубаційним менеджментом
Функції інкубації	оздоровлення економічної активності регіонів, розвиток внутрішніх ринків, диверсифікація регіонів; збільшення числа малих та середніх підприємств, підвищення їх життєздатності і, відповідно, розширення бази оподаткування регіонів та держав; найповніше використання ресурсів регіонів, зокрема трудових, виробничих, технологічних, природних; підвищення інноваційної активності бізнесу загалом, впровадження нових технологій; створення та укріплення зв'язків між малим бізнесом та іншими секторами економіки (крупний бізнес, державний, фінансовий сектор тощо), а також міжрегіональних та міжнародних зв'язків, що сприяють укріпленню економічних систем; підвищення зайнятості та рівня життя населення; перетворення нових розроблених технологій на джерело прибутку та забезпечення можливостей отримання фінансового прибутку від інвестицій в нові компанії; створення і підтримка промислового та технологічного сектору; стимулювання підприємницької моделі поведінки населення
Моделі інкубування	європейська, американська, симбіотична

Джерело: складено авторами за матеріалами [6; 7; 8]

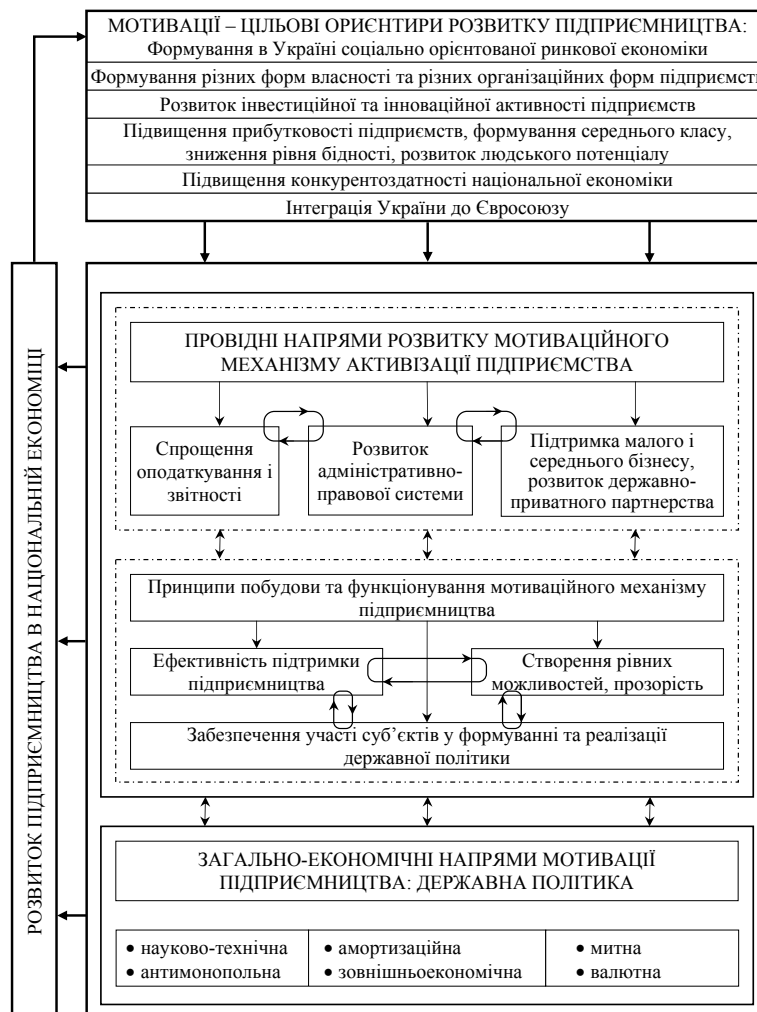

Рис. 2. Концепція мотиваційного механізму розвитку підприємництва в Україні

Джерело: розроблено О. Котляревським

Висновки з проведеного дослідження. Особливостями мотиваційного механізму активізації підприємницької діяльності є специфіка його прояву в кожній економічній системі, його мобільність та змінність. Цим механізмом можна управляти з метою підвищення його ефективності чи навіть викликати до дії зовсім нові мотиви, які можуть з'явитися внаслідок зміни економічних умов тощо.

Незалежно від економічної системи мотиваційний механізм зберігає своє призначення – сприяння продуктивності праці. Форми мотивації праці змінюються залежно від соціально-економічних умов їх функціонування. Це дає підстави говорити про припустимість застосування певних однакових методів, способів підвищення ефективності мотивації праці у різних економічних системах і про можливість використання як класичних, так і новітніх заходів щодо її організації.

Усвідомлення сутності мотивації, мотиваційного механізму, чинників його розвитку, принципів дає змогу розробити концепцію ефективного механізму розвитку підприємницької діяльності в Україні. Розвиток підприємництва можливий лише за наявності необхідної інфраструктури підприємницької діяльності та ефективного механізму мотивації підприємництва.

1. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки : Розпорядження КМУ від 28 серпня 2013 року № 641-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/641-2013-%D1%80?nreg=641-2013-%F0&find=1&text=%B3%ED%EA%F3%E1%E0%F2%EE%F0&x=0&y=0#w11>.

2. Еволюція трудової мотивації та її криза в українському суспільстві / [Л. Дмитриченко, В. Якименко, О. Михайлова] // СХІД. – 2010. – № 2. – С. 24–27.

3. Философский словарь / под ред. И. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.

4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Стожок О. Роль коопераційних зв'язків в формуванні об'єднань великих і малих підприємств / О. Стожок // Вісн. Житомир. держ. технол. ун-ту. Сер.: Екон. науки. – 2010. – Ч. 1. – № 3 (53). – С. 291–294.

6. Інституції підтримки підприємництва: концепція, особливості, моделі. – К. : Центр громадської експертизи, Представництво Фонду Фрідріха Науманна в Україні, Програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні», 2016. – 176 с.

7. Бизнес-инкубатор: описание элемента инфраструктуры инновационной деятельности. – М. : ФГУ НИИ РИНКЦЭ, НИАЦ МИИРИС 2006. – 41 с.

8. Модель бизнес-инкубатора. «Дорожная карта бизнеса – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.macro-project.net/cms/uploads/model_biznes_-_inkubatora_k.zasjadly.pdf.

E-mail: prodanlv@i.ua